

การศึกษาภาพลักษณ์ของชูชกและนางอมิตตตาในเวสสันดรชาดก: กัณฑ์ชูชก*

STUDIES ON CHARACTERISTICS OF JUJAKA AND AMITTATA IN VESSANTARA JATAKA : JUJOKA SERMON

บุญส่ง สิ้นจูนอก

Boonsong Sinthunok

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตหนองคาย

Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Nongkhai Campus, Thailand.

E-mail: boonsong@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาภาพลักษณ์ของชูชกและนางอมิตตตาในเวสสันดรชาดก กัณฑ์ชูชก โดยศึกษาข้อมูลจากมหาเวสสันดรชาดกฉบับกรมศิลปากร แล้วเทียบเคียงกับพระไตรปิฎก เวสสันดรชาดกฉบับกรมศิลปากรได้บรรยายภาพลักษณ์ภายนอกของชูชกไว้ว่า เป็นคนแก่ หน้าตา อปลักษณ์ ปากเหม็น ฟันเหยิน เนื้อตัวเหี่ยวแห้ง เป็นโรคผิวหนัง มีไฟเต็มตัว เท้าบิด ขากาง หลังค่อม พุงโร หูตาบิดเบี้ยว เป็นต้น เพื่อเสริมเนื้อความในพระไตรปิฎกว่าชูชกมีความบกพร่องทางร่างกาย 18 อย่าง ส่วนภาพลักษณ์ภายใน ได้แก่ ด้านนิสัยใจคอและพฤติกรรมของชูชก เป็นคนเจ้าเล่ห์ มีนิสัยชั่วร้าย มีความละโมภโลภมาก ด้านภาพลักษณ์ภายนอกของนางอมิตตตานี้เป็นหญิงสาวแรกรุ่ง รูปร่างดี และงดงาม ส่วนภาพลักษณ์ภายใน เป็นคนหัวอ่อน เชื่อฟังพ่อแม่ เป็นภรรยาที่ดี แต่ข้อบกพร่องของนางอมิตตตา คือ เป็นคนเห็นแก่ได้ ยอมแต่งงานเพราะหวังทรัพย์สมบัติของชูชก แม้ว่าเวสสันดรชาดกจะกล่าวถึงภาพลักษณ์ที่ไม่ดีของชูชกไว้หลายประการ แต่หากมองถึงพฤติกรรมเชิงบวก ชูชกก็มีส่วนดีอยู่หลายประการ เช่น ความรับผิดชอบต่อครอบครัว รับผิดชอบต่อหน้าที่ ประหยัด มัธยัสถ์ พากเพียรอดทน และเฉลียวฉลาด เมื่อศึกษาเปรียบเทียบเวสสันดรชาดกฉบับกรมศิลปากรกับสำนวนบาลี ทำให้ทราบว่า ผู้แต่งได้เพิ่มเติมบุคลิกภาพตัวละครให้มีพฤติกรรมที่น่าสนใจ ทางด้านจริยธรรมที่ได้จากการศึกษาพฤติกรรมของพราหมณ์ชูชกมีหลายประการ เช่น ความอดทนอดกลั้น ความประหยัด ความมีไหวพริบ การรู้จักเอาตัวรอด รู้จักผ่อนปรน เป็นต้น ภาพลักษณ์เหล่านี้จึงพอจะเป็นแบบอย่างที่ดีเพื่อให้คนในสังคมปฏิบัติตามได้

คำสำคัญ: ภาพลักษณ์, ชูชกและอมิตตตา, เวสสันดรชาดก, กัณฑ์ชูชก

*Received: 23 April 2020; Revised: 9 June 2020; Accepted: 31 July 2020

Abstract

This article aimed to study the characteristics of Jujoka and Mrs. Amittata in Vessantara Jataka: Jujoka Sermon, with information from Mahavessantara Jataka of the Fine Arts Department's edition, and then compare it with the Tipitaka. The Vessantara Jataka of the Fine Arts Department described Jujoka's external characteristics as an old man, ugly face, bad smell, wrinkled teeth, having skin disease, full-body mole, twisted feet, legs spread, hunchback, tummy, distorted ears, etc. These were to enhance the commentary of Tipitaka that Jujoka had 18 physical disabilities. As for the internal characteristics, which included the personality and behavior, Jujoka was a cunning person, ferocious, and very greedy. Regarding to Mrs. Amittata's external characteristics, she was a young woman, good shape, and beautiful. But her internal characteristics was a soft-headed person, obey the parents, a good wife. Some Amittata's flaw was selfish, married because of Jujoka's wealth. Although Vessantara Jataka mentioned several bad characteristics of Jujoka, contrary, if looking at the positive behavior, he had many good things, such as; family responsibility, responsible for duty, thrifty, perseverance, patience, and intelligence. Therefore, when comparing the Vessantara Jataka, edited by the Fine Arts Department, with Pali idioms, it was revealed that the author added characteristic personality to be more interesting behavior. There were several aspects of ethics from the studies of Jujoka's behavior such as; good effort, thriftiness, tact survival, relaxation, etc. These characteristics were enough to be a good sample for people in society to follow.

Keywords: Characteristics, Jujoka and Amittata, Vessantara Jataka, Jujoka Sermon

บทนำ

เวสสันดรชาดกตอนทานกัณฑ์ เป็นชาดกที่แสดงถึงประวัติการบำเพ็ญบารมี ซึ่งถือว่าเป็นการบำเพ็ญมหาทานที่ยิ่งใหญ่และมีความสำคัญมากที่สุดสมัยหนึ่งในทศบารมี อันได้แก่ บารมี 10 ทศ ชุชกเป็นตัวละครตัวหนึ่ง ซึ่งเป็นบัณฑิตที่มีความสำคัญ ทำให้พระเวสสันดรได้ไต่เต้าไปสู่การบรรลุพระสัมมาสัมโพธิญาณ โดยส่วนมากชาวพุทธมักจะมองเห็นว่า ชุชกเป็นตัวละครที่ติดต่อก่อนความทุกข์ทรมานและเบียดเบียนพระเวสสันดรในสมัยนั้นเป็นอย่างดี โดยไม่ได้มองเห็นความสำคัญของบทบาทของชุชกเลย ความเป็นจริง ในเรื่องเวสสันดรชาดก ถ้าไม่มีตัวละครที่มีนามว่าชุชกแล้ว ก็ไม่มีอะไรเป็นปัจจัยที่จะส่งเสริมและสนับสนุน ให้พระเวสสันดรเต็มเต็มพระบารมีของพระองค์ได้ ดังนั้น ชาวพุทธก็ควรให้ความสำคัญเป็นธรรมแก่เหล่าชุชกด้วย คือ มองบทบาทของชุชกในทางบวก ไม่ใช่มองแต่บทบาทในทางลบอย่างเดียว

ผู้ศึกษาได้มองเห็นว่าบทบาทของชูชก มีส่วนต้อยบ้าง จึงได้หยิบยกเอาเรื่องบุคลิกภาพของชูชก และนางอมิตตตามาเป็นประเด็นในการศึกษาตีความ เพื่อหาความชัดเจนของตัวละครทั้งสองต่อไป

กัณฑ์ชูชก

พระไทรปิฎก ได้กล่าวถึงประวัติความเป็นมาของชูชกพราหมณ์ไว้ว่า ที่แคว้นกาลิงคะ หลังจากได้ช้างปัจจัยนาเคนจากเวสสันดรแล้ว ฝนก็ตกต้องตามฤดูกาล ส่งผลให้การกสิกรรมได้ผล ชาวแคว้นกาลิงคะต่างก็กลับมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นเหมือนเดิม เหตุการณ์ครั้งนี้ พวกเขาต่างก็รู้ดีว่า เกิดมาจากพระมหากรุณาคุณของพระเวสสันดร จึงพากันกล่าวขวัญถึงในทำนองว่า พระองค์เป็นผู้ให้ผู้ยิ่งใหญ่

ในแคว้นกาลิงคะ มีหมู่บ้านพราหมณ์ชื่อว่า “ทุนนิวิฐฐะ” ในหมู่บ้านนั้นมีพราหมณ์แก่ชื่อ “ชูชก” เชื้อสายตระกูลการทวาชอาศัยอยู่ด้วย ชูชกเป็นพราหมณ์ที่ยากจนเสียใจ หาเลี้ยงชีวิตด้วยการขอลาน ครั้นรวบรวมเงินได้ 100 กหาปณะแล้ว จึงนำไปฝากไว้ที่ครอบครัวพราหมณ์ที่รู้จักกันครอบครัวหนึ่ง ซึ่งเป็นเพื่อนกันและเขาไว้วางใจ จากนั้นจึงได้เดินทางไปเพื่อขอลานอีก แต่หลังทราบว่าเป็นเพื่อนได้ใช้เงินที่ฝากไว้ไปหมดแล้ว และไม่สามารถหาเงินคืนได้ เพื่อนจึงยกนางอมิตตตาผู้เป็นลูกสาวให้เป็นภรรยาแทนเงิน พราหมณ์รู้สึกพอใจเป็นอย่างมาก

ส่วนนางอมิตตตายินยอมตามที่บิดามารดาได้ตัดสินใจ และเดินทางไปอยู่กินกับพราหมณ์ชูชกโดยไม่อิดเอื้อน แม้ว่าวัยจะห่างกันมาก แต่นางอมิตตตาก็พยายามทำหน้าที่ของภรรยาอย่างดีที่สุด ทุกวันหลังจากหุงหาอาหารและทำงานบ้านแล้ว นางจักไปตักน้ำที่ทำน้ำมาใส่ตุ่ม เพื่อให้พราหมณ์ชูชกได้ใช้สอย นางทำหน้าที่แม่บ้านไม่บกพร่อง ความเป็นแม่บ้านของนาง จึงเป็นที่กล่าวขวัญถึงไปทั่วหมู่บ้าน โดยเฉพาะผู้ชายทั้งหลายมักจะนำความดีของนางไปกล่าวเปรียบเทียบกับภรรยาของตน จนเป็นเหตุให้ผู้หญิงเพื่อนบ้านทั้งหลาย ต่างก็โกรธนางและพากันมาดักروبนางที่ทำน้ำ เมื่อพบนางก็ได้กล่าวเยาะเย้ยต่าง ๆ นานา

นางอมิตตตาเมื่อได้ฟังหญิงชาวบ้านเหล่านั้นเยาะเย้ย จึงโกรธ แต่ไม่สามารถทำอะไรได้ ได้แต่ร้องไห้ แล้วแบกหม้อน้ำกลับบ้าน และบอกแก่พราหมณ์ชูชกว่า จะไม่ไปตักน้ำอีก และแนะนำให้พราหมณ์ไปขอบุตรธิดาของเวสสันดรมาเป็นคนใช้ ครั้งแรกพราหมณ์ชูชกไม่ยอมไป นางอมิตตตาพูดว่า จะหนีไปและไม่อยู่ร่วมกับชูชกอีกต่อไป ทำให้ชูชกเกรงว่าภรรยาจะหนีจึงตกลงใจเพื่อไปขอพระราชบุตรและธิดาที่เขาเวกตมาเป็นคนใช้ของนาง (ชู.ชา. (ไทย) , 28/1914-1945/484-488)

ภาพลักษณ์ของชูชกและนางมิตตา

เวสสันดรชาดกฉบับกรมศิลปากร ผู้ศึกษาเชื่อว่า ผู้แต่งได้เพิ่มเติมข้อความบางส่วน เพื่อให้มีรสชาติแก่ผู้อ่านไม่มากนักน้อย เป็นต้นว่า ฉาก คำพูด เนื้อหาบางประการ และที่สำคัญประการหนึ่งคือ จะต้องมีการเสริมแต่งบุคลิกลักษณะให้แก่ตัวละคร จนสามารถทำให้ตัวละครในเรื่องนี้ ไม่ว่าตัวละครที่เด่นในทางดี ได้แก่ พระเวสสันดร พระนางมัทรี กัณหา และซาลี หรือตัวละครที่เด่นในทางร้าย เช่น ชูชก

มีชีวิตและปรากฏอยู่ในความทรงจำของผู้อ่านและผู้ฟังเรื่อยมา โดยพิจารณาว่า ผู้แต่งได้เสริมแต่งบุคลิกลักษณะอะไรบ้างให้แก่ตัวละครแต่ละตัว และเพราะเหตุใดจึงทำเช่นนั้น

ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้ศึกษาจะขอกล่าวถึงภาพลักษณ์ของพราหมณ์ชูชกและนางอมิตตดาเท่านั้น เพราะพิจารณาเห็นว่า เป็นตัวละครที่น่าสนใจและมีความสำคัญต่อการดำเนินเรื่องอยู่มาก ในประเด็นต่อไปนี้

1) รูปร่างลักษณะของพราหมณ์ชูชก

รูปร่างลักษณะของชูชกไม่ปรากฏชัดนัก ผู้อ่านทราบแต่เพียงว่าเป็นคนแก่ แต่ไม่ทราบว่าแก่แค่ไหน รูปร่างหน้าตาน่าเกลียดอย่างไร กัณฑ์ชูชก สำนวนความเรียงของสมเด็จพระวันรัต เขมจารี วัดมหาธาตุฯ กัณฑ์ชูชก ร่ายยาวกลอนเทศน์ภาคกลาง สำนวนของพระเทพมุนี (ด้วง) วัดสังข์กระจาย กัณฑ์ (กรมศิลปากร, 2507) ตอนเริ่มเรื่องผู้แต่งไม่ได้บอกด้วยซ้ำว่า เป็นคนแก่ เล่าแต่เพียงบอกว่า ในครั้งนั้นมีพราหมณ์ผู้หนึ่งชื่อว่า ชูชก อยู่ในบ้านขุนนิรุฒ แคว้นกาลิงคะ เทียวขทานได้เงิน 100 กษาปณ์ และได้นำไปฝากพราหมณ์อีกคนหนึ่ง แล้วก็ไปหาขทานต่อ

เราทราบว่า ชูชกเป็นคนแก่ เมื่อตอนที่พราหมณ์โกธและดำนางอมิตตดา เมื่อพาดพิงไปถึงชูชก ได้เน้นคำคุณนามอยู่คำหนึ่งว่า “ชัณณ” มีความหมายว่า “แก่” ดังพระบาลีว่า

ทุกกุญ วต เต ภาตี	มนตยีสฺส รโหคตา
เย ต ชัณณสฺส ปาทสุ	เอา ทหริย สตี ฯ
ปาปก วต เต ภาตี	มนตยีสฺส รโหคตา
เย ต ชัณณสฺส ปาทสุ	เอา ทหริย สตี ฯ
อมนาป วต เต ภาตี	มนตยีสฺส รโหคตา
เย ต ชัณณสฺส ปาทสุ	เอา ทหริย สตี ฯ
อมนาปวาส วลี	ชัณเณน ปตินา สห
ยา ตว วสสิ ชัณณสฺส	มตฺเต ชีวตา วร ฯ (ช.ชา. (บาลี) 28/1919-1922/334)

แปลว่า

เป็นความชั่วจริงหนอ
ที่พวงญาติของเจ้าได้แอบไปปรึกษากันลับ ๆ
ยกเจ้าผู้ยังเป็นสาวแรกรุ่นให้แก่พราหมณ์เฒ่าอย่างนี้
เป็นความเลวทรามจริงหนอ
ที่พวงญาติของเจ้าได้แอบไปปรึกษากันลับ ๆ
ยกเจ้าผู้ยังเป็นสาวแรกรุ่นให้แก่พราหมณ์เฒ่าอย่างนี้
เป็นที่น่าเสียใจหนอ
ที่พวงญาติของเจ้าได้แอบไปปรึกษากันลับ ๆ
เจ้าคงไม่พอใจอยู่กับผัวแก่

การที่เจ้าอยู่ในเรือนของพราหมณ์เฒ่า

เจ้าตายเสียยิ่งดีกว่าอยู่ (ขุ.ชา. (ไทย), 28/1919-1922/484-485)

ในมหาเวสสันดรชาดกของภาคกลาง (สำนวนของพระเทพมุนี (ดั่ง) วัดสังข์กระจาย) พิจารณาจากที่ตัวละครอื่นกล่าวถึงชูชกเป็นตาแก่ ที่มีรูปร่างหน้าตาอัปลักษณ์ พราหมณ์ใช้คำว่า “อ้ายเฒ่าจัญไร รูปร่างดังเดนहां” บ้าง “อ้ายเฒ่าแก่กากกลีกระตางกลาง” บ้าง “อ้ายเฒ่าทรพล” บ้าง และกล่าวว่า “ถ้าอ้อเฒ่าจะอ้าปากออกพูดนี้มัน เหม็นฟุ้ง ทั้งฟันฟางก็ห่างหักเหินน้ำเวทนา” (กรมศึกษาธิการ, 2531)

ในเวสสันดรชาดกฉบับบาลี กัณฑ์กุมาร ชาลิกกล่าวถึงความผิดปกติทางกายของชูชกไว้ว่า

พลงกปาโท อทุธนโฆ โอโธ โอพทุธิปัญชิโก

ทีโฆตตุโรฏฐโ จปโโล กฬารโ ภคคณาสโก ฯ

กุมโภทโร ภคคปิฏฐิ โอโธ วิสมจกขุโก

โลหมสสุ หริตเกโส วสิน ติลกาหโต ฯ

ปิงคโล จ วินโต จ วิกโก จ พุรหา ขโร

อชินานิปี สนนทโธ อมนุสโส ภยานโก ฯ (ขุ.ชา. (บาลี), 28/1173/418)

หมายถึง มีความพิกลพิการทางร่างกาย 18 ประการ คือ

1. มีเท้าหู่ (มีเท้าแบนเป็นแผ่น)
2. มีเล็บกุด (หมายถึง เล็บเน่า)
3. มีปลีน้องหย่อนยาน (หมายถึง เนื้อปลีน้องหย่อนยานลงข้างล่าง)
4. มีริมฝีปากบนยาว (หมายถึง ริมฝีปากด้านบนยาวห้อยปิดริมฝีปากด้านล่าง)
5. มีน้ำลายไหล (หมายถึง มีน้ำลายไหลตลอดเวลา)
6. มีเขี้ยว (หมายถึง มีเขี้ยวอกขึ้นเหมือนเขี้ยวสุกร)
7. มีจมูกหัก (หมายถึง มีจมูกหักทั้งหักทั้งคด)
8. มีพุงเหมือนหม้อ
9. มีหลังค่อม
10. มีตาเหล่
11. มีหนวดแดง (หมายถึง มีหนวดสีแดงเหมือนเส้นลวดทองแดง)
12. มีผมเหลือ (หมายถึง มีผมอกขึ้นมาเป็นสีทอง)
13. มีหนังย่นตกรักระ (หมายถึง หนังตามตัวเต็มไปด้วยรอยย่นและเกลื่อนกล่นไปด้วยมูลแมลงวัน)
14. มีตาเหลือ (หมายถึง มีลูกตาเหลือกเหลือเหมือนตาแมว)
15. มีกายคด (หมายถึง มีที่คด 3 แห่ง คือ สะเอว หลัง และคอ)
16. มีขาโก่ง (หมายถึง มีเท้าเฉไปคนละทาง ขัดต่อกระดูกไม่สนิทกัน)
17. มีขนหยาบยาว
18. นุ่งห่มหนังสือ เป็นอมมนุษย์ที่น่าสะพรึงกลัว (ขุ.ชา. (ไทย), 28/2127-2129/514)

จากข้อความนี้ อาจสันนิษฐานได้ว่า ในความเป็นจริง อาจไม่ได้มีลักษณะที่น่าเกลียดน่ากลัวอย่างนี้ แต่ชาลิมองด้วยสายตาของเด็ก ซึ่งเกลียดและกลัวชุกเป็นทุนเดิมอยู่แล้ว จึงกล่าวออกมาเช่นนั้นก็เป็นไปได้

นอกจากนี้ ในมหาชาติล้านนามีรายละเอียดรูปร่างลักษณะของชุกพราหมณ์อย่างถ้วนมี 5 ส่วน จาก 5 ส่วนนี้ ได้กล่าวถึงบุคลิกภาพของชุกพราหมณ์ไว้อย่างละเอียด ดังจะได้ยกมากล่าวไว้พอเป็นสังเขป ดังนี้ (ประครอง นิมนานเหมินท์, 2526)

1) ส่วนพระยาพื้น บรรยายว่า ชุกเป็น “เฒ่าขี้หิด ขี้ซาก” ขี้ซากก็คือ ขี้กลาก

2) ส่วนอินทร์ลงเหลา บรรยายว่า “มีตัวบ่งามผิดแผกผางร้าย” หมายความว่า รูปร่างไม่สวยงาม น่าเกลียด และบรรยายต่อไปอีกว่า พื้นฟางหลุดหมดและหลังโกง แก่หง่อมขนาดหัวสั้น งันงเนื้อหนังเหี่ยวย่น ผมหงอกขาวโพลน กลิ่นเหม็นเหมือนอีแร้งบ้าง เหม็นควบบ้าง

นอกจากนี้ มหาชาติล้านนา ส่วนอินทร์ลงเหลา ยังได้พรรณารายละเอียดต่อไปว่า พราหมณ์เฒ่าผู้นี้พื้นหล่อไม่น่าดู เวลาเอียงตามอง หัวเราะคัก ๆ ขี้พ่นกระจายฟุ้ง ดูรูปร่างจะว่าผีก็ไม่ใช่ ฟุ้งใหญ่เท่าไ้ตาล จนกระพือเวลาเดิน ตาเหลือกขึ้นไปข้างบน หนังตาห้อยลงมาปิดจมูก หลังก็หัก ผมหงอกขาว ถึงแม้ว่าจะเหลือกตาอย่างไร ก็เหลือกโตเหมือนลูกลานตัม ฟันก็เขยิบ จมูกก็โง่งออกมาเนื้อตัวเป็นหิด เป็นกลาก และขี้เรื้อน แถมมีไฟดำไฟแดงตลอดจนขี้แมงวันเม็ดโตเท่ามะกอก

2) อุปนิสัยใจคอของพราหมณ์ชุก

ชุกในเวสสันดรชาดกเมื่อเปรียบเทียบกับส่วนของมหาชาติล้านนาแล้ว มีความแตกต่างกันอยู่บ้าง คือ ส่วนเวสสันดรชาดกฉบับล้านนา เน้นความบกพร่องบางประการมากกว่า โดยเฉพาะอย่างยิ่งฉบับที่แต่งขึ้นในภายหลัง ได้แก่ ส่วนพระยาพื้นและอินทร์ลงเหลา ชุกในเวสสันดรชาดกและมหาชาติล้านนา ที่มีลักษณะคล้ายคลึงกัน คือ เป็นคนมีอารมณ์ขุ่นมัว แค้นเคือง และมักมีความโมโหโกรธา เช่น

ส่วนมหาเวสสันดรชาดก ความว่า “ธิดาแก่เป็นคนจนอัปปริย ไร้อาติยงสุล ทุคคะคั่นเคื่องขุ่นข้องเชียวใจ” (กรมศึกษาธิการ, 2531)

ส่วนอินทร์ลงเหลา ความว่า “มีโมโหชั่วโคต ประกอบด้วยโทษปานผี”

นิสัยใจคออย่างนี้ ฉบับภาษาบาลีไม่ปรากฏ นิสัยที่ตรงกันทั้งมหาเวสสันดรชาดกกับมหาชาติล้านนา อีกอย่างคือ กร้าวร้าว ใจแข็ง ขาดเมตตา ชอบหักทิ่มคนอื่น ชุกในมหาเวสสันดรชาดกแสดงถึงนิสัยโอ้อวดทับถมเพื่อน เมื่อเอาเงินไปฝากก็คุยว่า “เราค่อยมั่งคั่งขึ้นถึงเพียงนี้ มีกว่าอ้อเจ้า”

เมื่อกลับจากขอทานมาทวงเงินคืน พราหมณ์สองสามยังไม่ทันตอบ ชุกก็ทำขึงขังแทบจะยึดเอาข้าวของ ดังข้อความว่า

“ซึ่งทวงว่า ของของเราที่เอามาฝากฝากท่านไว้ เอามาให้ให้ทันที เอามาเดี๋ยวนี้เดี๋ยวนี้ขมิขมัน” และ “หาอ้อเฒ่าว่า กระไรทำได้ก็ทำเอาอาจถึงเพียงนี้ คิดดูให้จงดี เอ็งกับกูนี้ผิดกันเสียเปล่า ๆ” (กรมศึกษาธิการ, 2531)

ในมหาชาติล้านนา เมื่อพราหมณ์ชุกกลับมาทวงถามเอาเงินคืน สองสามีภรรยามีความกลัวจนร้องไห้ จึงได้กล่าวว่า “ชุกก็บ่ขุนนา”

คำว่า “ขุนนา” เป็นคำพูดที่ใช้ในท้องถิ่น หมายถึง “ความกรุณา” โดยที่พราหมณ์ชุก ชูเชิญจะฟ้องร้อง แฉมคุยโตอีกว่า มีญาติรับราชการอยู่กับกษัตริย์ ถ้าไม่คืนเงินให้จะไปทูลใส่โทษ

การได้นางอมิตตตามาเป็นภรรยานั้น ชุกในมหาชาติล้านนา ได้มาด้วยเล่ห์กระเท่ห์ นับแต่การวางแผนล่วงหน้า โดยการเอาเงินไปฝากพราหมณ์สองสามีภรรยาเพราะต้องการลูกสาว ดังข้อความว่า

“มันจึงจักปกเอาชวะไซ้ร้ จึงเอาไปฝากไว้ชะกุลซี้รับมีสัง

ยังฝังใจไผ่ห้อยสาวน้อยผั่งขึ้นใหญ่ซิงริง อันเป็นลูกหญิงผู้ซี้ไร้”

คำว่า ซี้ไร้ หมายถึง ยากจนเข็ญใจ ส่วนผั่งขึ้นใหญ่ซิงริง หมายถึง เพิ่งจะเป็นสาวแรกรุ่น (ประครอง นิมมานเหมินท์, 2526)

เมื่อพ่อแม่ของนางอมิตตตาเอยปากยกลูกสาวให้แล้ว เพราะไม่มีเงินใช้คืน ชุกก็หลอกนางอมิตตตาว่า จะนำไปเลี้ยงดูเป็นลูกเป็นหลาน จะยกบ้านเรือนหลังใหญ่ให้ เมื่อนางอมิตตตาไปอยู่ด้วยแล้ว ก็หลอกลงต่อไปว่า จะซื้อเสื้อผ้าเครื่องประดับสวย ๆ ให้ จนนางอมิตตตายอมเป็นภรรยา ชุกในมหาเวสสันดรชาดกของภาคกลางและในมหาชาติล้านนา มีความสามารถในการพูด เคยพูดให้คนใจอ่อนหลายครั้ง มหาชาติล้านนาบางทีชุกก็ตีแต่พูด เป็นคนไม่เอาจริง จะเห็นจากตอนที่นางอมิตตตาหัวน้ำกลับบ้าน เพราะถูกนางพราหมณ์ด่าภรรยา ชุกก็ทำทีโกรธเต็มที่ อ้างจะฟ้องร้องปรับไหมเอาให้หนัก และแสดงความยินดีที่จะได้ค่าปรับ แต่พอคิดว่าจะปรับเอาอะไรดี ชุกก็คิดไม่ออก ลังเลใจอยู่นาน จะปรับเอาดอกไม้ไฟหรือ จะปรับเอากระบอกลา ร้าตี จะปรับเอาหมากซี้ไม่เป็น กลัวมันจะกัดเอา จะปรับเอาปี่เป่าไม่เป็น คิดไปคิดมาก็เลยเลิกคิดที่จะฟ้องร้องจริงจัง

ในด้านความโหดร้ายทารุณ ชุกในมหาเวสสันดรชาดกกับมหาชาติล้านนา มีความโหดร้ายทารุณพอ ๆ กัน มหาชาติล้านนากล่าวว่า ชุกด่าและตีสองกุมารไปตามทางทั้ง ๆ ที่ฉบับภาษาบาลีไม่ได้กล่าวถึงอย่างละเอียดลออนัก ในกัณฑ์กุมาร มหาชาติล้านนาพยายามเน้นให้เห็นว่า ชุกเป็นคนทารุณโหดร้าย ด้วยการอธิบายว่า ชุกทุบตีสองกุมาร และผู้แต่งพยายามเน้นให้เห็นถึงความเลวทรามของชุกว่า ปู้จัญไรบ้าง ปู้อันธพาลบ้าง และยังเน้นว่า ชุกเป็นคนสกปรกตะกละ ไม่น่าคบ จึงเรียกว่า เฒ่าผีเปรตบ้าง เฒ่าผีโพงบ้าง ชุกในมหาชาติล้านนาสำนวนพระยาพื้น ชะรอยจะรู้สึกสำนึกในข้อเสียของตนดี จึงหวังชีวิตในโลกหน้าของตน ถึงกับสั่งเสียนางอมิตตตาว่า ให้เธอขายบ้านเสียแล้ว เอาเงินทำบุญอุทิศไปให้ ถ้าในสามปีชุกไม่กลับมาบ้าน นางอมิตตตาจะกลับไปอยู่กับพ่อแม่ตามเดิม หรือจะมีสามีใหม่ก็ตามใจ

จากข้อมูลเกี่ยวกับบุคลิกลักษณะทางกายภาพที่ได้ยกมากล่าวไว้นั้น แสดงให้เห็นถึงรูปร่างอัปลักษณ์และสภาพทางจิตใจของชุก มีความโหดร้ายทารุณ ซึ่งก็เป็นไปในทางลบ โดยไม่มีพฤติกรรมที่เป็นทางบวกเลย ซึ่งดูเหมือนว่าจะไม่เป็นคุณสมบัติสำหรับพราหมณ์ชุกมากนัก

3) รูปร่างและบุคลิกลักษณะของนางอมิตตดา

3.1 บุคลิกภาพทางกายภาพ

มหาเวสสันดรชาดกฉบับภาษาบาลีกล่าวว่ นาง อมิตตดาเป็นภรรยาที่ยังสาวของชูชก “พรา หารา ภริยา” แต่ก็ไม่ได้ให้รายละเอียดว่าสาวแค่ไหน รูปร่างลักษณะอย่างไร นางอมิตตดาในมหาชา ตี ล้านนนั้นเป็น “สาวจี” คือสาวแรกรุ่นและมีบุคลิกภาพที่สวยงามมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสำนวนพระ ยาพิน อมิตตดางดงามมากถึงขนาดชูชกรำพันกับนางว่า

“ครันพีได้หันหน้าเจ้า โศกทุกข์พิก็หาย
ครันพีหันหน้านาย พิก่หายอยากข้าว” (ประครอง นิมมานเหมินท์, 2526)

ความงามของนางอมิตตดาตามผู้แต่งมหาชาติบรรยาย เป็นความงามแบบที่เป็นที่นิยมของคน ล้านนา กล่าวคือเอวบางร่างเล็กและผิวขาวใส นางเอกในวรรณคดีล้านนาส่วนมากก็จะมีลักษณะ เหมือนกัน

ผู้แต่งมหาชาติล้านนาเล่าถึงนางอมิตตดาว่า “นางงามหนุ่มน้อย” บ้าง “นางร่างแค้วอมิตตดา” บ้าง คำว่า “ร่างแค้ว” แปลว่า เอวบางร่างเล็ก และ “นางงามบ่เส้า” บ้าง คำว่า “เส้า” แปลว่า คล้ามืด หม่นหมอง พวกพราหมณ์ชมนางอมิตตดาว่า เป็น “นางงามชะช่อน เนื้อเกลี้ยงอ่อนเอวบาง” ชูชกเรียก นางอมิตตดาว่า “แม่น้อยผิวใส” บ้าง “นางผิวขาว” บ้าง

การที่อมิตตดาในมหาชาติล้านนา มีรายละเอียดว่า เป็นสาวแรกรุ่นและมีความสวยงามมาก น่าจะเป็นเพราะเหตุ 2 ประการคือ

- 1) ผู้แต่งต้องการให้เรื่องดำเนินไปอย่างสมเหตุสมผลว่า เพราะนางอมิตตดามีลักษณะอย่างนี้ แหละ ชูชกจึงลุ่มหลงทนลำบาก อุทิศส่ห้เดินทางเข้าป่าไปขอสองกุมาร ตามคำขอร้องแถมบังคับของนาง
- 2) เป็นการเพิ่มรสชาติให้เรื่องมีความน่าสนใจ ชวนให้ติดตามมากขึ้น เพราะรูปร่างลักษณะที่ ตรงกันข้ามกัน ตลอดจนวัยที่แตกต่างกันมาก จัดเป็นลักษณะที่มีความขัดแย้งที่ชวนให้ผู้อ่าน ผู้ฟังซึ่งโดย ธรรมชาติก็มีความต้องการอยากรู้อยากเห็นอยู่แล้ว สนใจใคร่ทราบว่ตัวละครทั้งสองคือ อมิตตดาและชู ชก จะครองชีวิตร่วมกันได้อย่างไร และเรื่องจะดำเนินไปอย่างไร จะเห็นว่าผู้แต่งมหาชาติล้านนามี รายละเอียดเกี่ยวกับความขัดแย้งนี้มากมาย (ประครอง นิมมานเหมินท์, 2526)

3.2 นิสัยใจคอของนางอมิตตดา

นางอมิตตดาในฉบับภาษาบาลีและเวสสันดรชาดกภาคกลาง มีลักษณะเหมือนกัน คือเป็นคนหัว อ่อน เมื่อพ่อแม่ไม่มีเงินใช้สินให้ชูชก จึงยกนางให้แทน ชูชกพาไปอยู่บ้าน อมิตตดาก็ก้มหน้ารับกรรม ตามไปและทำหน้าที่ของภรรยาที่ดี

ในภริยาสูตร สุตรว่ด้วยภรรยาที่พระพุทธเจ้าแสดงภรรยา 7 จำพวก แก่นางสุชาดาหญิงสะใภ้ ของท่านอนาถปิณฑิกเศรษฐี ได้แก่ เป็นฝ่ายร้าย 3 ประเภท และฝ่ายดี 4 ประเภท ได้แก่ (1) ภรรยาจุจ เพชฌฆาต (2) ภรรยาจุจนางโจร (3) ภรรยาจุจนายหญิง (4) ภรรยาจุจแม่ (5) ภรรยาจุจพี่สาวน้องสาว (6) ภรรยาจุจเพื่อน (7) ภรรยาจุจทาสี แต่ละประเภทมีรายละเอียด ดังนี้

1. วรกาภริยา ภรรยาดุจเพชรฆาต ภรรยาใดคิดประทุษร้าย ไม่เกื้อกูลอนุเคราะห์ ยินดีต่อชาย เหล่าอื่น ดูหมิ่นสามี เป็นหญิงที่เขาซื้อมาด้วยทรัพย์ พยายามฆ่าสามี
2. โจริภริยา ภรรยาคนางโจร ภรรยาใดมุ่งจะยกยอกทรัพย์ แม้มีจำนวนน้อยที่สามีประกอบ ศิลปกรรม พาณิชยกรรมและกสิกรรมได้มา
3. อัยยาภริยา ภรรยาใดไม่สนใจการงาน เกียจคร้าน กินจุ หยาดคาย ดุร้าย มักพูดคำชั่วหยาบ ข่มขู่สามีผู้ขยันหมั่นเพียร
4. มาตาภริยา ภรรยาใดเป็นผู้เกื้อกูลอนุเคราะห์ทุกเมื่อ คอยทะนุถนอมสามี เหมือนมารดาคอย ทะนุถนอมบุตรรักษาทรัพย์ที่สามีหามาได้ไว้
5. ภคินีภริยา ภรรยาใดเป็นเหมือนพี่สาวน้องสาว มีความเคารพในสามีของตน มีใจละอายต่อบาป ประพฤติคล้อยตามอำนาจสามี
6. สขีภริยา ภรรยาใดเห็นสามีแล้วชื่นชมยินดี เหมือนเพื่อนเห็นเพื่อนผู้จากไปนานแล้วกลับมา เป็นหญิงมีตระกูล มีศีล มีวัตรปฏิบัติต่อสามี
7. ทาสีภริยา ภรรยาใดถูกสามีขู่จะฆ่าจะเข่นฆ่า ก็ไม่โกรธ สงบเสงี่ยม ไม่คิดขุ่นเคืองสามี อดทนได้ไม่โกรธ ประพฤติคล้อยตามอำนาจสามี (อง.สตตก. (ไทย), 23/63/123)

เมื่อวิเคราะห์ถึงบุคลิกลักษณะของนางอมิตตดาแล้ว พอประยุกต์เข้าได้กับภรรยาประเภทที่ 3 และที่ 7 ที่กล่าวเช่นนี้เพราะเหตุผลที่ว่า

1. นางอมิตตดายอมเป็นภรรยาของชูชก และปรนนิบัติชูชกเสมือนหนึ่งว่าเป็นทาส ก็เพราะผู้หญิงในสมัยนั้น ไม่มีอิสระในการตัดสินใจเอง จะต้องทำตามคำสั่งของบิดามารดา โดยที่นางไม่ได้รักชูชกแต่ประการใด (ภรรยาประเภททาสี)

2. เมื่อมาอยู่ในความดูแลของชูชกแล้ว นางอมิตตดาก็เป็นผู้สั่งการให้ชูชกไปขอสองกุมารคือ กัณหาและขาลีจากพระเวสสันดรมาเป็นข้าทาสรับใช้ ทำให้สามีต้องตกทุกข์ได้ยากในการเดินทาง ซึ่งก็ประสบกับภัยนานาประการ แทบเอาชีวิตไม่รอด (ภรรยาประเภทอัยยาภริยา)

ในมหาชาติล้านนาสำนวนอินทร์ลงเหลา ดูจะเข้าใจในความรู้สึกของนางอมิตตดาเป็นอย่างดี จึงแต่งเพิ่มเติมว่า เมื่อได้ยินว่าบิดามารดาเฝ้าปากยกนางให้ชูชก อมิตตดารู้แจ้งให้วังหนีลงจากบ้าน ไปแอบซ่อนในพุ่มไม้บ้าง ตามที่ลับตาบ้าง จนบิดามารดาต้องไปอ้อนวอนให้ออกมา และเมื่อชูชกหลอกว่าจะให้ “เรือนหลังใหญ่” ตลอดจนจะให้นางดูแลข้าวของทุกอย่าง นางจึงตกลงตามไป

แม้ว่านางอมิตตดาจะแสดงให้เห็นว่าเป็นภรรยาที่ดี กล่าวคือ ในสำนวนสร้อยสังกร แสดงไว้ว่า “ประกอบด้วยวัตรปฏิบัติอันลูกแต่เช้า พำเร็นผัวเถ่าชวันยาม”

แต่ผู้แต่งมหาชาติล้านนาในฉบับหลัง ๆ ได้แก่ พระยาพื้น และอินทร์ลงเหลา ก็ยังไม่แนใจกันว่านางอมิตตดาจะทำด้วยความรัก จึงคาดคะเนว่า ชูชกเองก็คงจะรู้แก่ใจว่า นางอมิตตดาทำไปตามหน้าที่ ไม่ได้รักใคร่อะไร เพราะฉะนั้น ก่อนจากกันชูชกจึงตัดอกตัดใจเสียว่า ถ้าตนจากไปสามปีแล้วไม่กลับมา อมิตตดาจะหาสามีใหม่ก็ตามใจ ดังสำนวนอินทร์ลงเหลาเขียนไว้ตอนหนึ่งว่า (ประครอง นิมมานเหมินท์, 2526)

“ครันกูพีเสด็จจากเจ้าไปไกล หลอนกรรมอันมารอด
ครันกูพีทอดตนตาย หลอนพิบภัย จูติตายจากเจ้า
ครันว่าเมื่อนานล่วงเข้าสามขวบเข้า หลอนกูพีเฒ่าปิ่นมา
แม้ว่านางจักหาสามีใหม่ ก็ตามใจไฟแห่งนางเทอะเจ้า”

อาจกล่าวได้ว่า การที่ผู้แต่งมหาชาติล้านนาเพิ่มเสริมเติมแต่งบุคลิกภาพของนางอมิตตดาให้เป็นสาวแรกรุ่ง มีความสวยงาม และเห็นแก่สมบัติของชูชกเป็นไปอย่างมีเหตุผล ผู้แต่งได้คำนึงถึงการดำเนินเรื่องให้น่าสนใจ สมเหตุผล คำนึงถึงความรู้สึกรักนึกคิดถึงของตัวละครอย่างสมจริง และปรับให้เข้ากับสังคมของชาวล้านนาเป็นอย่างดีอีกด้วย

4. บุคลิกลักษณะทางด้านคุณธรรมและจริยธรรมของชูชกและอมิตตดา

4.1 คุณธรรมในเชิงบวกของชูชกพราหมณ์

เมื่อพิจารณาจากข้อมูลที่ยกมาแสดงไว้ข้างต้น ไม่ว่าจะเป็นบุคลิกลักษณะทางกายและทางจิตใจ เป็นไปในทางลบหมด เพื่อความเป็นธรรมแก่ชูชกพราหมณ์ ก็ควรพิจารณาในแง่ดีที่พื่อนำมาเป็นตัวอย่างในด้านการปฏิบัติบ้าง แม้ว่าชาวพุทธส่วนมากจะมองเห็นว่าบุคลิกภาพของชูชกจะอัปลักษณ์ และมีจิตใจโหดร้ายก็ตาม ส่วนที่ดีและควรถือเป็นตัวอย่างในทางปฏิบัติ พอจะยกมากล่าวได้ดังต่อไปนี้

แบบอย่างที่ดีของพราหมณ์ชูชกที่ปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎก มีอยู่หลายประเด็น จะขอนำมากล่าวเพียง 5 ประการ คือ

1) ความรับผิดชอบ คือ รับผิดชอบต่อครอบครัว เช่น ตอนที่นางอมิตตดาถูกพวกหญิงในหมู่บ้านด่าว่า รังแก ทำให้เธอเจ็บช้ำน้ำใจเป็นอย่างมาก ชูชกก็ได้ปลอบประโลมใจว่า “เธออย่าได้ทำการงานเพื่อฉัน อย่าได้ตักน้ำมาเพื่อฉัน ฉันจักตักน้ำเอง แม่มหาจำเริญ เธออย่าได้โกรธเคืองฉัน” (ขุ.ชา.(ไทย), 28/1931/486) และขณะที่ชูชกพราหมณ์ได้เดินทางไปขอกัณหาและชาลี จากพระเวสสันดรมาเป็นทาสรับใช้ ได้ผ่านชนบทน้อยใหญ่ ก็มีได้ช่องแฉะกับหญิงคนใด แสดงว่าชูชกพราหมณ์รักเดียวใจเดียว ไม่ประพฤติผิดศีลข้อที่ 3

2) รับผิดชอบงานในหน้าที่ คือ รับภารกิจจากภรรยาที่สั่งให้ไปขอกัณหาและชาลีมาเป็นทาสรับใช้ ชูชกก็มุ่งมั่นไปทำภารกิจนี้โดยมิได้บิดพลิ้วแต่ประการใด แม้จะประสบปัญหามากมายหลายอย่าง

3) ด้านความประหยัด พราหมณ์ชูชก ถือเป็นตัวอย่างในด้านความประหยัดและอดออม เมื่อตนเองหาทรัพย์ได้ด้วยการทำงาน ก็ไม่ได้ใช้จ่ายสุรุ่ยสุร่าย เก็บรวบรวมไว้และนำไปฝากไว้เมื่อมีความจำเป็น ในประวัติของชูชกพราหมณ์ แม้จะเป็นคนยากจน และเป็นคนขอทานก็ไม่ปรากฏว่ามีหนี้สินตรงกันข้ามได้เป็นเจ้าของเสียเอง จะเห็นได้จากบิดามารดาของนางอมิตตดาที่ชูชกเอาเงินไปฝาก ได้ใช้เงินที่ชูชกนำไปฝากนั้นหมดไป ไม่มีเงินใช้คืน จำเป็นต้องยกลูกสาวให้แทน ในด้านความประหยัด ชูชกพราหมณ์เป็นตัวอย่างได้ดี

4) ด้านความเพียร ความอดทน จะเห็นได้ว่า ชูชกพราหมณ์ เป็นผู้ประกอบด้วยอิทธิบาท 4 ประการ ไม่ทอดทิ้งภาระในการทำงาน เมื่อรับปากจากภรรยาแล้วก็ดำเนินการตามที่ได้ให้คำมั่นสัญญา นั้น ไม่ว่าจะพบกับปัญหาหรืออุปสรรคใด ๆ ก็มีได้ท้อแท้ ถือว่าเป็นบุคคลที่น่าจะถือเป็นตัวอย่างที่ดีได้

5) ด้านความเฉลียวฉลาด สามารถแก้ปัญหาเฉพาะหน้าได้ จากการศึกษาบทบาทของชูชก พราหมณ์ จะเห็นว่า เขาเป็นคนฉลาดหลักแหลม รู้จักรักษาตัวเองให้ปลอดภัยในสถานการณ์ที่คับขันได้เป็นอย่างดี คือเขาได้เผชิญหน้ากับนายพราณเจตบุตรผู้รักษาป่า ชูเชิญจะเอาชีวิต พราหมณ์ชูชกเห็นท่าไม่ดีก็ออกอุบายหาวิธีแก้ปัญหาเฉพาะหน้า โดยโกหกพราณเจตบุตรว่า ตนเองเป็นทูตให้นำความจากพระเจ้ากรุงสีพีไปยังเวสสันดร และพระนางมัทรี เพื่อให้เสด็จกลับเมืองสีพี จนพราณเจตบุตรเชื่อว่าเป็นจริง และได้ต้อนรับเป็นอย่างดีตลอดจนชี้บอกเส้นทางให้ ข้อนี้เป็นการแสดงให้เห็นว่า พราหมณ์ชูชกเป็นคนฉลาดรู้จักเอาตัวรอดได้เมื่อเกิดความจำเป็น

4.2 บุคลิกลักษณะของนางอมิตตดา (ในทางลบ)

ในด้านบุคลิกลักษณะในเชิงบวกของนางอมิตตดาได้กล่าวไว้ในส่วนที่ได้ตีความไว้แล้วข้างต้น ส่วนที่จะกล่าวถึงต่อไปนี้จะชี้ให้เห็นเฉพาะส่วนที่เป็นบุคลิกลักษณะในทางลบ คือ

1) นางอมิตตดา ในเวสสันดรชาดกฉบับภาษาบาลี และเวสสันดรชาดกของภาคกลาง มีการกล่าวไว้ตรงกันคือ เป็นคนหัวอ่อน เป็นคนที่เชื่อง่าย และไม่เป็นตัวของตัวเอง พ่อแม่สั่งให้ทำอะไรก็ทำ โดยไม่มีการโต้แย้งใด ๆ เช่น ในกรณีที่พ่อแม่ยกตนให้ชูชกพราหมณ์ แม้ว่าตนจะไม่ชอบ ก็ไม่ได้กล่าวแย้งแต่ประการใด

2) นางอมิตตดา ในมหาชาติล้านนา ทั้ง 5 สำนวน ตามที่ผู้แต่งได้บรรยายไว้นั้น มีลักษณะเป็นคนที่เห็นแก่ได้ ทียอมไปอยู่กับชูชก เพราะชูชกหลอกว่า จะเลี้ยงดูนางแบบลูกหลาน และจะยกบ้านหลังใหญ่ให้ อมิตตดาคิดว่าจะจะเป็นไปตามนั้นก็ตกลง

3) นางอมิตตดา เป็นคนที่เอาแต่ใจตนเอง จะเห็นจากพฤติกรรมที่สั่งให้พราหมณ์ชูชกไปขอสองกุมาร ถ้าไม่ไปก็จะหนีไปอยู่กับพ่อแม่ จนทำให้ชูชกพราหมณ์จะต้องจำยอม เพราะหลงใหลในตัวนาง (วีรชาติ นิมนองค์, 2552)

ส่วนที่น่าจะยึดถือเป็นตัวอย่างในการปฏิบัติก็มีอยู่บ้าง คือ

1) การปรนนิบัติสามี นางอมิตตดาเป็นคนที่ปฏิบัติรับใช้สามีโดยไม่มีการโต้แย้ง และไม่ขาดตกบกพร่อง จนเป็นที่อิจฉาของนางพราหมณ์ในหมู่บ้าน จนทำให้นางได้รับความเดือดร้อนเพราะการปฏิบัติต่อสามีของตนเอง

2) ความเป็นแม่บ้านที่ดี โดยการทำงานบ้านไม่ให้บกพร่อง ไม่ว่าจะเป็นการหุงหาอาหาร การต้มน้ำใส่ตุ่ม และการจัดทำงานบ้านทุกอย่างให้เรียบร้อย ถือว่าเป็นพฤติกรรมของแม่บ้านที่ดี (โสริทย์ บำรุงภักดิ์, 2547)

สรุป

การศึกษาและการตีความบุคลิกภาพของชูชกพราหมณ์และนางอมิตตดา ทำให้เห็นความเป็นจริงในประสบการณ์การดำเนินชีวิตของตัวละครได้ทั้งแง่บวกและแง่ลบ ดังมีรายละเอียดดังนี้

1. ด้านบุคลิกภาพของชูชกพราหมณ์ ด้านกายภาพ (Physical Personality) จะเห็นว่าบุคลิกภาพของชูชก มีลักษณะอัปลักษณ์ น่าเกลียดน่ากลัว ประกอบด้วยลักษณะบุรุษโทษ 18 ประการ ถ้าพิจารณาตามบุคลิกภาพทางกายของชูชกพราหมณ์แล้ว จะบอกไม่ได้ว่า เป็นคนหรือเป็นผี ถ้าพิจารณาตามลักษณะข้อความตามวรรณกรรมที่มีผู้เขียนใส่บุคลิกภาพของชูชกไว้นั้น จะเห็นว่า ไม่มีภาวะความเป็นมนุษย์เลย เพราะลักษณะเหล่านั้นดูเหมือนเป็นมนุษย์ประหลาด เนื่องจากมีความพิกลพิการ ตั้งแต่หัวจรดเท้า

2. บุคลิกลักษณะทางด้านจิตใจ (Mental Personality) บุคลิกภาพทางด้านจิตใจก็เหมือนกัน ผู้แต่งวรรณกรรมได้พรรณนาไว้อย่างน่าคิดว่า ชูชกพราหมณ์มีความโหดร้ายทารุณ ขาดความเมตตากรุณา ทำร้ายสองกุมารแทบจะเอาชีวิตไม่รอด ตนเองรักตัวกลัวตาย แต่มองภัยคนอื่นเป็นปกติ มากด้วยกามราคะ ลุ่มหลงในภรรยาสาว มีกลอุบายอันซ่อนเร้น เพื่อเอาตัวรอด เช่น การโกหกนายพราหมณ์เจตบุตร และหลอกลวงนางอมิตตดาว่าจะยกบ้านหลังใหญ่ให้ เป็นต้น มักมากในการบริโภคอาหารจนทำให้ตนเองต้องเสียชีวิต บุคลิกภาพทั้งหลายทั้งปวงเหล่านี้ เป็นไปในแง่ลบไม่เป็นผลดีต่อชูชกพราหมณ์เลย

ถึงกระนั้น ในท่ามกลางแห่งความอัปลักษณ์ชั่วร้าย ก็ยังมีคุณธรรมของชูชกที่พอจะยึดถือเป็นแบบอย่างได้บ้าง คือ 1) ความประหยัด 2) ด้านความรับผิดชอบต่อครอบครัว 3) รับผิดชอบต่อหน้าที่ 4) มีความฉลาดเฉียบแหลม

2. บุคลิกลักษณะของนางอมิตตดา

2.1 บุคลิกลักษณะทางกายภาพ รูปลักษณะของนางอมิตตดาตามวรรณกรรมเวสสันดรชาดก เป็นภรรยาของชูชกพราหมณ์ที่ยังสาวและสวยรูป ร่าเริงหน้าตาดี เป็นที่ประทับใจของผู้พบเห็น มีผิวพรรณขาว เอวบางร่างเล็ก มีผิวพรรณผุดผ่องयोगโย เป็นคนที่อยู่ตระกูลพราหมณ์ซึ่งเป็นที่นับถือของคนทั่วไป

2.2 บุคลิกลักษณะในด้านจิตใจ ตามเวสสันดรชาดกฉบับภาษาบาลีและมหาเวสสันดรชาดกภาคกลาง ได้แสดงไว้เหมือนกันว่า นางอมิตตดาเป็นคนหัวอ่อน เมื่อพ่อแม่ไม่มีเงินส่งคืนให้ชูชกพราหมณ์ ยกนางให้แทน ชูชกพาไปอยู่บ้านนาง อมิตตดาก็ก้มหน้ารับกรรมตามและทำหน้าที่ภรรยาที่ดี การที่เป็นเช่นนี้ เห็นจะเป็นเพราะสตรีในสมัยก่อน ไม่ว่าจะเป็นสตรีในอินเดียหรือไทย มีสถานภาพต่างไปจากปัจจุบัน สมัยก่อนสตรีส่วนมากขาดอิสระ เมื่อยังเล็กก็พึ่งบิดามารดา แต่งงานแล้วก็พึ่งสามี แก่เฒ่าก็พึ่งลูกหลาน ทั้งนี้เพราะเชื่อเรื่องกรรมเก่าจึงมิได้ขัดขึ้น

แต่นางอมิตตดาในมหาชาติล้านนาทั้ง 5 สำนวน ตามที่ผู้แต่งบรรยายไว้นั้น มีลักษณะเป็นคนค่อนข้างเห็นแก่ได้ ที่ยอมไปอยู่กับชูชก เพราะชูชกหลอกว่าจะเลี้ยงดูเป็นลูกหลาน และจะยกบ้านหลังใหญ่ให้ นางอมิตตดาคิดว่าจะเป็นอย่างนั้นเลยตกลง

อาจกล่าวได้ว่า การที่ผู้แต่งมหาชาติล้านนาได้เพิ่มเติมเสริมบุคลิกภาพของนางอมิตตดาให้เป็นสาวแรกเริ่มมีความสวยงาม และเห็นแก่สมบัติของชูชกพราหมณ์นั้น เป็นไปอย่างมีเหตุผล ผู้แต่งได้

คำนึงถึงการดำเนินเรื่องให้น่าสนใจ สมเหตุสมผล คำนึงถึงความรู้สึกของตัวละครอย่างเป็นจริง และยังได้ปรับให้เข้ากับสังคมชาวล้านนาด้วย ด้วยเหตุนี้ผู้อ่าน ผู้ฟังซึ่งอยู่ในสังคมเดียวกันจึงรู้สึกประหนึ่งว่าอมิตตตาเป็นตัวละครที่อาจจะพบได้ในชีวิตจริง

การที่ผู้ประพันธ์ได้เสริมแต่บุคลิกลักษณะซุกในทางไม่ดี เป็นตัวตลกที่ชวนให้ขบขันและน่าสมเพช เป็นที่รังเกียจของตัวละครอื่น ๆ มีเหตุผลหลายประการ เช่น การเทศน์มหาชาติกัณฑ์ซุก เป็นกัณฑ์ที่นิยมกันมาก การเทศน์มีลักษณะเป็นไปเพื่อความบันเทิง ผู้แต่งและผู้เทศน์จึงมักแทรกมุขตลกให้คนฟังขบขัน และซุกเป็นตัวละครที่เหมาะสมที่สุดที่ผู้แต่งหรือผู้เทศน์จะใช้เพื่อการนี้ การเล่าเรื่องรูปร่างหน้าตา กิริยาท่าทาง เป็นผู้ร้ายที่น่ารังเกียจ ช่วยให้การเทศน์มหาชาติมีหลายรส สนุกสนาน เพลิดเพลิน เหมาะแก่กาลเทศะ ประการต่อมา เป็นชนบของตัวละครผู้ร้ายในวรรณคดีไทย ที่ผู้ประพันธ์จะสร้างบุคลิกลักษณะให้มีความน่าเกลียด น่าขบขัน น่าสงสาร ตัวผู้ร้ายในเวสสันดรชาดกก็คือซุกนั่นเอง นอกจากนี้ วัตถุประสงค์ในการเทศน์ ก็ทำให้มีการเสริมแต่งบุคลิกลักษณะของซุกเพื่อสื่อสารคติธรรมทางพระพุทธศาสนาประการใดประการหนึ่ง เช่น คติธรรมเรื่องทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว โดยที่ตัวละครอันได้แก่พระเวสสันดร พระนางมัทรี และกัณหาชालี เป็นตัวละครฝ่ายดี แม้ว่าในเบื้องต้นจะได้รับความลำบาก ต้องอยู่ป่าอยู่ดง ต้องพลัดพรากจากกัน แต่ตอนสุดท้ายก็ได้พบกัน มีความสุขอยู่ในพระราชวังตามเดิม ส่วนซุก เป็นตัวละครฝ่ายร้าย ผู้แต่งได้สร้างให้ซุกเป็นตัวอย่างของความโลภ ความโกรธ ความหลง ซึ่งเป็นตัวละครที่คอยเบียดเบียนตัวละครฝ่ายดีตลอด แต่สุดท้ายซุกหลงเพลินกับความสุขที่ได้รับพระราชทานจากพระเจ้ากรุงสุโขทัย จนต้องตาย และเมื่อตายไปก็ตกนรกอเวจี ชีวิตของซุกจึงเป็นตัวอย่างของคติธรรม “ทำชั่วได้ชั่ว”

องค์ความรู้

จากการศึกษาและตีความเรื่องเวสสันดรชาดก กัณฑ์ซุก ทำให้ทราบว่า การที่ผู้แต่งเรื่องนี้ ได้มีการเพิ่มเติมเสริมแต่งให้ตัวละครมีพฤติกรรมที่น่าสนใจ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง พรหมณ์ซุก ซึ่งถือว่าเป็นคนยากจน และมีบุคลิกลักษณะที่น่าเกลียดน่ากลัว อีกทั้งมีผู้กล่าวหาว่า พรหมณ์ซุกไม่ใช่ปฎิคาหกที่เหมาะสม ในประเด็นนี้ นักวิจารณ์อ้างว่า ทานที่จะทำให้มีผลมากนั้นต้องประกอบด้วยความบริสุทธิ์ 3 ประการ คือ

1. ไทยธรรม คือ ของให้ทานบริสุทธิ์
2. ปฎิคาหก คือผู้รับทานบริสุทธิ์
3. ทายก คือ ผู้ให้ทานบริสุทธิ์

จากหลักการให้ทานทั้ง 3 ประการนี้ ทำให้ผู้ศึกษาได้ทราบว่า ซุกไม่ใช่ปฎิคาหกที่ดี เพราะไม่บริสุทธิ์ เนื่องจากพรหมณ์ซุกเป็นคนมีบุรุษโทษ 18 ประการ ยากจน เป็นคนโหดร้ายทารุณ

อย่างไรก็ดี เราต้องมองถึงวัตถุประสงค์ในการให้ทานของพระเวสสันดรเป็นหลัก นั่นคือ หากพระเวสสันดรทรงประสงค์โลกียสมบัติต่าง ๆ เช่น ต้องการไปเกิดในสวรรค์หรือเพียบพร้อมด้วยมนุษย์

สมบัติ ตามองค์ประกอบทั้งสามประเด็นนั้น ควรนำมาพิจารณา เนื่องจากหากมีการบริจาทานที่มีความบริสุทธิ์ทั้งสามนั้น ย่อมทำให้ได้บุญมาก บุญจะส่งผลให้ได้โลกียะสมบัติ

พระเวสสันดรทรงบริจาทานให้แก่พราหมณ์ชุก โดยมีวัตถุประสงค์ก็เพื่อขจัดความตระหนี่ ความรักอาลัยในตนเองและสิ่งที่เกี่ยวข้องกับตน ซึ่งความตระหนี่และความอาลัยทั้งหลาย ล้วนแต่เป็นอุปสรรคในการบรรลุโพธิญาณทั้งสิ้น เมื่อเป็นเช่นนั้น ใครเล่าจะเป็นผู้ทำให้พระองค์บรรลุวัตถุประสงค์นั้น นอกจากพราหมณ์ชุกเท่านั้นที่จะช่วยพระองค์ได้

สิ่งที่ได้จากการศึกษาตีความในประเด็นนี้ ก็คือ การรู้จักเสียสละและรู้จักขจัดความตระหนี่ให้หมดไปจากจิตใจ นอกจากประเด็นนี้แล้ว ผู้ศึกษายังจะได้แนวคิดและจริยธรรมจากพฤติกรรมของพราหมณ์ชุกหลายประการ เช่น ความประหยัสดอดออม ความเพียรพยายาม ความซื่อสัตย์สุจริต การรู้จักเอาตัวรอดในเมื่อเกิดความจำเป็นสำหรับตน ความรู้จักผ่อนปรนไม่เอาแต่ใจตนเอง เป็นต้น

ในด้านบุคลิกลักษณะของนางอมิตตดา ได้แนวคิดจากตัวละครคนนี้คือ ความกตัญญูกตเวที ที่นางได้ทำตอบแก่บิดามารดา แม้ว่านางจะไม่ชอบพราหมณ์ชุก แต่นางก็ยินยอมทำตามคำขอร้องของบิดามารดา ให้เป็นภรรยาของพราหมณ์ชุก ในด้านการปฏิบัติต่อสามีและงานบ้าน นางก็ได้อดทนปฏิบัติต่อสามีได้เป็นอย่างดี นางไม่มีความรังเกียจสามีแม้ว่าจะเป็นคนแก่ รูปร่างอัปลักษณ์ พฤติกรรมของนางเป็นตัวอย่างที่ดีแก่หญิงทั่วไป

เอกสารอ้างอิง

- กรมศิลปากร. (2507). *เทศน์มหาชาติ กัณฑ์ชุก* ต่างสำนวน. พิมพ์ในการรับเพลิงพระราชทานเผาศพนางน้อย บุญศรี ณ เมรุวัดหัวลำโพง พระนคร. ธนบุรี : โรงพิมพ์ประยูรวงศ์.
- กรมศึกษาธิการ. (2531). *มหาเวสสันดรชาดก ฉบับ 13 กัณฑ์*. พิมพ์ครั้งที่ 12. พระนคร : องค์การค้าของคุรุสภา.
- ประครอง นิมมานเหมินท์. (2526). *มหาชาติลานนา : ศึกษาในฐานะวรรณกรรมท้องถิ่น*. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช.
- มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2535). *พระไตรปิฎกภาษาบาลีฉบับมหาจุฬาลงกรณ*. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- วีระชาติ นิมอนงค์. (2552). *ศึกษาวิเคราะห์อรรถปริวรรตศาสตร์ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท*. พระนครศรีอยุธยา : สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- โสวิทย์ บำรุงภักดิ์. (2547). *การตีความคัมภีร์อภิมมถาร*. ขอนแก่น : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น.